

POMER K POMEROM V AUGIÁŠOVOM CHLIEVE

VLADIMÍR GAŠPAR

So záujmom som si prečítal úryvok zo štúdie Miroslava Kusého, ktorý ste uverejnili vo februárovom čísle pod titulom «Augiášov chliev reálneho socializmu». Už samotný titul sľuboval zaujímavú čítbu a z podtitulku — úryvok zo štúdie — navyiac seriózný, hlboký, všetkými atribútami vedeckého prístupu k danej látke poznamenaný rozbor a aj prípadné závery.

S poľutovaním však musím povedať, že moje očakávania sa nespĺnili a ak aj s mnohými konštatovaniami prof. Kusého súhlasím, predsa len sa nemôžem ubrániť dojmu, že mi v tejto jeho štúdii čosi chýba, že v množstve faktov sa stráca hlbší ponor do danej problematiky, ba že autor vedome, či nevedome, obchádza mnohé kľúčové otázky, ktorých nastolenie a následná analýza by nepochybne museli ísť hlbšie ku koreňu veci. A tak mi zostala po prečítaní tohto článku akási trpká príchuť zmesi niečoho nedopovedaného a niečoho akoby utajovaného.

O čo teda vlastne ide.

Konštatovania prof. Kusého o rozkrádaní v socialistickom Československu sú notoricky známe a jeho mnohé konkrétne príklady by sa dali doplniť do rozsahu až obľudného. Autor sa teda zaoberá javom všeobecne známym a natoľko rozšíreným, že sa zdá byť v danom priestore a čase takmer až normou. Medzi ľuďom pospolitým sa o týchto veciach zvykne hovoriť, že sú také, o ktorých už dávno i vrabce čvrikajú — pravda, pokiaľ v danom konkrétnom priestore a čase nie je také čvrikanie životu nebezpečné. Zdá sa, že nie je, veď i z miest oficiálnych sa už o veci krákorá a tak do týchto oficiálnych zvukov je dovolené, ba žiaduce, prispieť čvrikaním na všetkých úrovniach s podmienkou, že ono nevybočí z oficiálneho partesu. Prof. Kusému takýto «beh vecí» nevyhovuje, a preto celkom logicky kladie postoj k nim do polohy polemizujúcej. Oficiálne stanoviská, predstavované menovite prof. Lacom, ktoré prezentujú skúmaný jav hlavne ako prežitok minulosti, mu nepostačujú a Kusý konštatuje: «Predovšetkým mi tu chýba solídna analýza príčin tohto tristného stavu našej reálno-socialistickej spoločnosti, spôsobov a ciest, ktorými sa do tohto stavu dostala». V ďalšom autor obsérne rozoberá a dokladá svoje stanovisko k téze tzv. prežitkov minulosti. Myslím, že mu v tomto ohľade nemožno nič vytknúť, azda až na takú drobnosť, že neudržateľnosť tejto tézy je tak zjavná, že sa mi zdalo až nepriliehavé venovať jej toľko priestoru, najmä ak prof. Kusému išlo už o spomínanú solídnu analýzu príčin tohto stavu. A tu sa musím znova priznať, že i ja som očakával takúto analýzu a keďže mi tá oficiálna tiež nepostačovala, očakával som nedeckavo, že ju urobí autor sám. Predurčovala ho k tomu, viac ako kohokoľvek iného odborná erudovanosť i konkrétne skúsenosti. Žiaľ, očakával som márne. V ďalšom autor zotráva v polemickej polohe voči Lacovým vývodom, keď rozoberá ľudský faktor, faktor ľudskej kvality, ergo morálky, vo vzťahu človeka a spoločnosť. Nesúhlasí s oficiálnym

stanoviskom, že výchovou, vymodelovaním, dotvorením nového socialistického človeka eliminujeme všetko mravné zlo, teda i rozkrádanie. Zdržím sa zatiaľ vlastného stanoviska k veci. Zaujímá ma ešte stále, čo na to prof. Kusý, ako vyzerá jeho analýza, v čom to teda váži, kde je ten pes zakopaný. A prof. Kusý neprichádza k ničomu inému, ako k tvrdeniu, že ani prežitky minulosti, ani ľudia, ale pomery, áno pomery, vážení, tie sú na vine. Ak chceme zmeniť ľudí, ak chceme vykynovať to všetko svinstvo, v ktorom sa reálno-socialistická spoločnosť topí až po uši, tak musíme zmeniť pomery. Tak to už je nejaká solídna vedecká analýza, páni moji! Zase tu raz čosi, či ktosi zomiera na pomery. Na zlé pomery. Veď uvážte, vážení, čo sú to za pomery, keď takmer každý kradne a je okradaný, keď sa chce každý obohatovať spôsobom jemu dostupným, keď sa jazdí vo vládnych limuzínach na nákupy do špeciálnych predajní, keď si riaditelia za štátne peniaze stavajú chaty, ministri na štátne útraty zariaďujú svoje prepychové vily a zo štátnych zdrojov prilepšujú svojim milenkám. Čo sú to za pomery, keď za opravu vodovodného kohútika musíš zaplatiť fuškárovi horntnú sumu, za vybavenie úradnej záležitosti venovať tučnú obálku, atď. atď. Sám autor uvádza takéto prípady v miere oveľa vrchovatejšej, až ma to niekedy zvädza k podozreniu akoby i on podľahol štekľivo lákavému zvodu prepierať tieto špinavosti s akousi podvedomou rozkošou závistníka a mravokárcu zároveň. Nie, to nie je solídna analýza skúmaného javu. To je konštatovanie dávno známych faktov, ak nie ďalšie začvrikanie na spôsob všetečných vrabcov nevybočujúce de facto z partitúry oficiálnych ideologických opusov.

Aby však neprišlo k nedorozumeniu. Prof. Kusý za vážnym slovom pomery myslí zrejme všetky tie momenty, ktoré v danom spoločenskom poriadku sú príčinou negatívnych javov. Zmeniť pomery neznamená teda zmeniť základňu, v lone ktorej tieto javy vznikli a ktorá je ich matečným základom. Zmeniť pomery podľa prof. Kusého znamená len etablovať istú variantu, zrejme tú pravú variantu, tej istej základne. V takých pomeroch, to už by boli iné pomery, ľudia boží. To by už bolo hej! V tejto reálno-socialistickej variante onej základne to je Augiášov chliev, či to nevidíte? Ale povedzme taká varianta s ľudskou tvárou o akú sme sa pokúsili v r. 1968 všakver, to bolo iná pesnička. I ľud aký bol nadšený, nekradol, ba dokonca dobrovoľne dával, na poklad, na Alweg, i modlil sa za nás. No ja, ale kdeže lanské snehy sú — aby aj šľak trafil tie zopsuté pomery.

Ale vážne. Na Kusého úryvku zo štúdie mi chýbalo niekoľko vecí. Medzi nimi hlbší psychologicko-antropologický rozbor fenoménu rozkrádania, obohacovania sa, túžby po peniazoch a po moci. Teda nakoľko sú tieto fenomény naviazané na ich nositeľa, na subjekt, nakoľko sú jeho psychickými funkciami, resp. nakoľko sú nezávislé na spoločenských podmienkach a pod. Postavy antických alebo Shakespearových drám, charakterizované s tak

ukrutnou krásou a bezhraničnou ukrutnosťou ich vášní, lásky, pýchy, závesti, mamonu, podlosti, túžby po moci a bohatstve by sme vybadali i medzi súčasníkmi. Človek zostáva človekom, mení sa len spoločenská situácia — mohli by sme povedať. A preto, nie v rozpore s prof. Kusým, si myslím, že pojem socialistického človeka, vytvorený podľa schém ideologických laboratórií, je bohapusté fantazírovanie.

Dalej sa mal autor na väčšej ploche venovať vplyvom sociálno-ekonomickej základne na formovanie ľudských postojov, resp. uplatňovanie špecifických psychických funkcií človeka v medziach, alebo ak chcete v súradniciach jeho sociálno-ekonomického jestvovania. Dostávame sa tak znova k tým potvorským pomerom, pravda tentoraz jasne definovaným ako ekonomicko-spoločenská základňa a nielen ako istá kvalita tejto základne. Kusý dochádza k záveru, že isté špecifické prvky, resp. prejavy a či formy morálnych porúch, medzi ktoré zaraďuje i rozkrádanie, najmä jeho tzv. legalizovanú formu, sú práve dané existujúcimi pomermi v rámci danej ekonomicko-spoločenskej základne a teda nemôžu byť púhym dedičstvom minulosti. Vystáva tu však otázka, či skutočne ide len o istú zmenenú, konkrétne zhoršenú kvalitu (Kusého zopsuté pomery) danej spoločenskej základne (eru tzv. reálneho socializmu), alebo ekonomicko-spoločenskú základňu ako takú. A to je prosím, domnievam sa, kameň úrazu, ktorému sa autor vyhol, resp. ho zahmlil clonou menej podstatných, i keď zaujímavých a bystrých postrehov. Ak by sa vecou zaoberal skutočne hlbšie, nemohol by sa takémuto základnému problému vyhnúť a nemohol by sa potom ani vyhnúť istej historickej exkurzii, teda skúmať daný fenomén na pozadí historickej vývoja spoločnosti. A v tomto ohľade by bolo zaujímavé sledovať osudy našich národov povedzme od počiatku prvej svetovej vojny cez Veľkú októbrovú revolúciu, I. CSR, II. svetovú vojnu a roky povojnové. Myslím, že v krátkom dejinnom úseku priveľa zmien a otrasov. A akých otrasov a akých zmien! Nejdem sa zaoberať príčinami týchto zmien, stačí hádam konštatovanie, že ich nepovažujem za náhodné. Pozastavím sa pri zmenách po II. svetovej vojne a po tzv. Víťaznom februári. Znamenali totiž zmenu ekonomicko-spoločenskej základne, teda zmenu gruntovnú, ako sa zvykne hovoriť — revolučnú. Znamenala totálne popretie dovtedy platných (a dlhé dejinné obdobie platných) noriem v spolunažívaní existujúcich spoločenských článkov. Tieto normy predstavovali, právne i eticky, isté princípy života spoločnosti a jedinca. Mali svoj výraz v celej škále článkov nadväzby, ktoré zmenou základne boli úplne narušené, zrušené, či nadobudli nový obsah. V nových pomeroch sa absolutizoval princíp triednosti. Ako sa to odráža v oblasti etiky a morálky môžeme ľahko pochopiť zo samotného Lenina. Hovorí: «Prečo my odmietame etiku a morálku v doterajšom ponímaní? Pretože bola kázaná buržoáziou, ktorá ju prehlásila za Bohom riadenú. My, prirodzene, v Boha neveríme, my dobre vieme, že v mene Boha hovorí klérus, statkári a buržoázia. V mene Boha sledujú svoje vykorisťovateľské záujmy. My zavrhneme takúto morálku. Naša morálka je odvodená a celkom podriadená záujmom triedneho boja proletariátu.»

A máme to. Boha nahradil triedny princíp, tried-

ny boj, záujem proletariátu. A keďže podľa marxistov-leninistov záujem proletariátu najlepšie a najúčinnnejšie presadzuje a realizuje komunistická strana, takto bola de facto zbožštená úloha strany. Strana je tým absolútnym princípom, ona rozhoduje čo je pre proletariát, robotnícku triedu, neskôr ľud, resp. pracujúci ľud dobré a čo zlé, čo je kedy mravné a čo nie. Strana, ktorá viedla revolučný boj proletariátu v podstate za vyvlastnenie kapitálu ako zdroja moci buržoázie, sa po revolúcii de iure i de facto etablovala ako absolútna moc, od ktorej sa odvíja všetko a teda obrátene, moc je zdrojom všetkého, i kapitálu, i peňazí. Ak teda platilo, že pre buržoáziu je kapitál epicentrom všetkého diania, prostriedkom i cieľom, v nových porevolučných podmienkach sa týmto prostriedkom i cieľom stáva moc. Moc, ktorá si pre svoje potreby, pre svoju existenciu i reprodukciu absolútne podriadila všetky mechanizmy, všetky funkcie spoločenského systému, včetně práva i morálky. Naviac, robí si nároky i na myslenie, myšlienkové prejavy, duchovné prejavy jedinca a tým siahla priamo na jeho podstatu, na podstatu jeho ľudskej identity. Ak aj pripustíme, že strana bola vytvorená proletariátom a pre proletariát, pre potreby jeho ľudskejšej existencie (a mám tu na mysli existenciu nielen materiálnu ale i duchovnú), historická skúsenosť, čo ako krátka, nám explicitne dokazuje, k akému hlbokému a tragickému odcudzeniu tu prišlo. A tak len v krátkosti. Akt vyvlastnenia majetku, a to nielen veľkokapitálu, ale i drobných živnostníkov, malých roľníkov a podobne, bol z hľadiska triedneho, resp. stranického princípu absolútne morálny, avšak v praxi to bol často obyčajný akt násillia. Je všeobecne známe, čím všetkým prešla naša spoločnosť od Februára, koľko malých i veľkých tragédií znamenajú roky päťdesiate, kedy holá a sprostá justičná vražda bola v ponímaní triedno-stranickej morálky absolútne oprávnená. Koľko zvrátov, obrátov, odsudkov, odpustení, rehabilitovaní, znovavelebení. Aká relativizácia a v konečnom dôsledku degradácia hodnôt morálnych, materiálnych, ľudských. A to všetko, prosím, v mene ľudu, pre jeho údajné dobro a šťastnú budúcnosť. A ten ľud to vždy musel odliedkať, odhlasovať, či v rezolúciach podporiť. Strana, resp. stranická hierarchia predstavuje tú etablovanú moc, od ktorej sa odvíja a ktorej je podriadená morálka. Ak k tomu pridáme, že do svojej činnosti prevzala a vtelila praktiky z cudzích, národne i kultúrne cudzích zdrojov (a i v tomto ohľade sa odcudzila kultúrnemu pojivu domácejmu) a týmto zdrojom je absolútne podriadená a im slúži, nečudujme sa potom, že sa spoločnosť dostala do stavu, do akého sa dostala. A že to plodí napätie, vnútorné a z času načas i navonok sa prezentujúce, je snáď samozrejmé. A v tomto zmysle treba chápať i rok 1968, i roky tzv. normalizácie a reálneho socializmu. Nie, takzvaná stalinská éra, destalinizácia a všetky tie etapy v živote tejto spoločnosti, včetně s rokom 1968 i s reálnym socializmom, s hrozivou ekologickou katastrofou, sovietskymi raketami, i rozkrádaním a celým tým obrazom Augiášovho chlieva, nie sú vecou akýchsi neblahých pomeroch v zmysle Kusého interpretácie, ale sú čímsi hlbším, oveľa hlbším. Vyčádzajú priamo zo základných princípov, zo základných dogiem, na ktorých je táto spoločnosť postavená. A preto všetky etapy vo vývoji či výstavbe

tejto spoločnosti nie sú ničím cudzím. Sú organickými časťami toho celku a teda prívlastok «reálny», ktorý ideológovia vymysleli pre tú u nás zatiaľ poslednú etapu, považujem za patričný pre celé pofebruárové obdobie československej spoločnosti. Reálne boli päťdesiate roky so všetkým, bezozbytku so všetkým, čo priniesli. A vtedy tie pomery boli ozaj zopsuté, lenže to sme sa aspoň dozvedeli údajného stroju či vinníka — Jožka Džugašviliho blahej pamäti. A teraz si skúsme predstaviť povedzme takú situáciu, že pozostali zavraždenej nevinnej obete sa opýtajú — prečo? V zmysle Kusého záverov by bolo možné odpovedať: Nuž, to sa nám vtedy akosi zopsuli pomery. Alebo: Jozef Visarionovič nám zopsul pomery. A čo, ak tie zopsuté pomery, i s Jozefom Stalinom i s ďalšími zopsutiami, majú spoločného menovateľa, spoločnú základňu a oni sú len zákonitými výplodmi tejto základne, tejto podstaty. A nebude teda potom zopsutá oná báza, z ktorej vyrastajú takéto zopsutia? Je súčasný stav spoločnosti len akousi odchylkou od geneticky správne konfigurovanej podstaty, alebo primárne tu ide o genetickú aberáciu a výsledok v podobe malformovaných pomerov, celé to zapáchajúce monstrum, ten Augiášov chliev je «normálnym» dôsledkom tejto aberácie?

Každopádne, a to napokon vyplýva i z Kusého analýzy, môžeme povedať, že je čosi zhnité v štáte dánskom. Spoločnosť, ktorá ako celok a v nej každý jedinec, žije v atmosfére permanentného klamstva, duchovného násillia, spoločnosť, ktorá na svojich členoch lož a pretváрку vyžaduje a vynucuje, kde dokonca flagrantné porušovanie základných etických noriem je často existenčne podmienené, alebo povyšované za prejav vernosti a politickej vyspelosti, ergo za prejav z hľadiska etablovanej moci morálny, táto spoločnosť je chorá. Schizoidné prejavy jestvovania, do ktorých boli ľudia tejto spoločnosti zahnaní, sa postupom času stávajú normou. Ľudia sa na ne adaptujú, zjavný rozdiel medzi normou a patológiou sa stiera, hodnoty sa totálne rozvrátia a prevráti. Prečo by sa teda normadlo? Prečo by to mnohí ľudia nepovažovali za normálne? Je to normálny dôsledok nenormálnej, vo svojej prapodstate patologickej, ak chcete zopsutej podstaty. A vychodiská? Ak Kusého «pomery» nie sú tou prvotnou základnou príčinou, ich zmena nemôže byť ani riešením.

Kitchener, Ontario, Kanada

JIRÍ HOCHMAN

Demografická krize v SSSR

Sovetský svaz prochází velmi vážnou demografickou krizí, která nemá obdoby v dějinách moderních národů s výjimkou válečných dob. Rozbor sovětských statistik ukazuje, že tento vývoj začal v polovině šedesátých let; do té doby měly hlavní ukazatele sovětského demografického vývoje pozitivní tendenci podobně jako je tomu u ostatních průmyslových společností. V sedmdesátých letech se negativní jevy rozšířily a jejich vývoj urychlil. Tato situace dosud trvá. V r. 1983 sice došlo k jistému zlepšení v kategorii počtu narození připadajících na 1000 obyvatel, avšak SSSR nepublikuje žádné podrobnější údaje o demografickém vývoji jednotlivých svazových republik a uvedené zlepšení je nejspíše výsledkem trendů v neslovanských oblastech Sovětského svazu.

Jedním z nejzápornějších jevů je pokles doby průměrného dožití, zejména u mužů, ale v menší míře také u žen. V roce 1964 byla průměrná délka dožití u mužů v SSSR 67 let; loni poklesla na 61,9 roku. Průměrné dožití žen v r. 1964 bylo 75,6 roku; loni 73,5 roku. V roce 1964 byla sovětská úmrtnost 6,9 na jeden tisíc obyvatel. Od té doby došlo k pronikavému zvýšení poměrné úmrtnosti skoro o 50 procent, na 10,3 na tisíc obyvatel. Zvláště dramaticky vzrostla úmrtnost v kategorii mužů mezi 20 a 44 lety.

Dětská úmrtnost v SSSR se od roku 1971 zvýšila o 33 procent, na 40 úmrtí na jeden tisíc dětí, což je skoro čtyřikrát více než ve Spojených státech a pětkrát víc než v západní Evropě. V posledních deseti letech se také zvyšoval výskyt defektních narození v průměru o šest procent ročně.

Tyto negativní jevy se zvláště ostře projevují ve slovanských částech SSSR, zejména mezi ruským obyvatelstvem. Na ženu v plodném věku tam připadá průměrně jen 1,9 dítěte, což se demograficky hodnotí jako negativní stav. Naproti tomu v sovětské Střední Asii má žena v plodném věku průměrně pět dětí. Americký demograf profesor Murray Feshbach předpokládá, že při tomto vývoji bude ruské obyvatelstvo Sovětského svazu v roce 2000 tvořit menšinu 46 až 47 procent.

Odborníci poukazují na to, že mezi hlavní příčiny této demografické krize v SSSR patří špatná výživa, alkoholismus, úpadek veřejné zdravotní péče, rostoucí počet rozvodů a potratů a další společenské jevy, které vyplývají z nedostatku svobod, z nudy a pocitu bezvýchodnosti.

Ve srovnání s jinými vyspělými zeměmi se ve výživě sovětského občana uplatňuje málo mléka a mléčných produktů, masa, ovoce a čerstvé zeleniny. Rusové jedí příliš mnoho obilovin a brambor. Maso a ryby jsou ve stravě sovětského občana zastoupeny jenom osmi procenty (ve srovnání s 21 procenty v USA). Hlavní sovětský odborník na otázky veřejné výživy, dr. Volgarev ze sovětské Akademie lékařských věd, před časem prohlásil, že je třeba zvýšit výrobu masa, aby lidé mohli přijímat méně uhlohydrátů.

Sovětské zdravotnictví trpí nedostatkem moderního vybavení a základních léků a je navíc postiženo všeobecnou korupcí. Fondy, které by sovětské zdravotnictví nutně potřebovalo, se odčerpávají jednak na zbrojení, jednak na luxusní život privilegované stranicko-vojenské kasty.

Nejhorším jednotlivým jevem této situace je alkoholismus. Spotřeba alkoholu na hlavu vzrostla od r. 1955 více než trojnásobně a dosáhla více než 15 litrů ročně, ale to ve skutečnosti znamená, že